

УДК 343.57(477)

В.В. Лісняк

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 320 КК УКРАЇНИ

У статті досліджуються ознаки суб'єкта і суб'єктивної сторони порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів в аспекті бланкетності кримінально-правових норм.

Ключові слова: обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, суб'єкт злочину, суб'єктивна сторона злочину.

В статье исследуются признаки субъекта и субъективной стороны нарушения установленных правил оборота наркотических средств, психотропных веществ или прекурсоров в аспекте бланкетности уголовно-правовых норм.

Ключевые слова: оборот наркотических средств, психотропных веществ или прекурсоров, субъект преступления, субъективная сторона преступления.

Paper studies the features of subject and the subjective side of the violation of the rules of the narcotic drugs, psychotropic substances or precursors trafficking in the aspect of a blanketness of the criminal law.

Keywords: narcotic drugs, psychotropic substances or precursors trafficking, subject of the crime, mental element of the crime.

1. У сфері легального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (а це, зокрема, – діяльність сільськогосподарських підприємств, що займаються культивуванням снодійного маку і конопель, фармацевтичних підприємств, а також підприємств хімічної промисловості, установ охорони здоров'я, низки науково-дослідних установ) працює значна кількість спеціалістів, які загалом добросовісно виконують свої службові і професійні обов'язки. Однак при цьому нерідко трапляються і порушення виробничого, технологічного та інформаційного процесу, що зумовлює необхідність адекватного реагування з боку держави.

З метою забезпечення охорони суспільних відносин у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів аналізована діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання доволі чітко регламентована багатьма нормативно-правовими актами. Така діяльність визнається правомірною за умови, якщо суб'єкт господарювання має на це відповідну ліцензію.

До правових засобів запобігання порушенням встановлених правил зазначеного обігу належить і кримінальна відповідальність, передбачена ст. 320 КК України.

На рівні загального вчення про склад злочину проблеми суб'єкта і суб'єктивної сторони ґрунтовно досліджені і дотепер не втрачають наукового інтересу у криміналістів. На жаль, цього не можна стверджувати стосовно наукової розробки зазначених елементів у межах складу злочину, передбаченого ст. 320 КК України. Винятком хіба що слугують окремі праці А. А. Музики і Є. В. Фесенка. Загалом відповідні положення фрагментарно відображені у науково-практичних коментарях Кримінального кодексу України, окремих монографіях і навчальних посібниках.

Завдання нашої статті полягає в дослідженні ознак суб'єкта і суб'єктивної сторони порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів в аспекті бланкетності кримінально-правових норм.

2. До обов'язкових елементів будь-якого складу злочину належать його об'єкт і об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона. Кожний із цих елементів характеризується певними ознаками. За відсутності в діянні якоїсь ознаки об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта чи суб'єктивної сторони, передбачених кримінальним законом, робиться висновок про відсутність складу злочину загалом.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину визнається фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Отже, ознаками суб'єкта злочину визнаються: фізична особа, осудність, досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК України). Якщо під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, особа перебувала в стані неосудності, вона не підлягає кримінальній відповідальності [1].

За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років (ч. 1 ст. 22 КК України), а в окремих випадках, чітко визначених законом, така відповідальність можлива і у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років (ч. 2 ст. 22 КК України). Відповідальність за ст. 320 КК України настає згідно з ч. 1 ст. 22 КК України.

У багатьох випадках законом передбачена також кримінальна відповідальність спеціального суб'єкта злочину. Ним є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого можливе настання кримінальної відповідальності, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК України). Тобто йдеться про осіб, які, окрім обов'язкових ознак суб'єкта злочину, наділені ще й додатковими ознаками. Такі ознаки можуть стосуватися: правового становища особи, особи винного, специфіки злочинних діянь особи [2].

Суб'єкт аналізованого злочину – спеціальний. Ним є особа, трудова діяльність якої пов'язана з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів. При цьому на таку особу покладено обов'язок дотримуватись певних правил зазначеного обігу. Відповідальність за цей злочин можуть нести працівники підприємств, організацій чи установ незалежно від їх форми власності та підпорядкування. Порушення може полягати у невиконанні чи неналежному виконанні такими особами покладених на них обов'язків щодо дотримання ними спеціальних правил.

Таким чином, суб'єктом аналізованого злочину можуть бути службові особи (визначення цього поняття міститься у частинах 3, 4 статті 18 КК України), матеріально відповідальні або інші особи, які у зв'язку з виконанням своїх службових або фахових обов'язків повинні додержувати встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів.

Перелік осіб, які наділені ознаками спеціального суб'єкта досліджуваного злочину, є доволі значним. Це може бути головний лікар, лікар чи медична сестра лікувальної установи, провізор аптеки, працівник (матеріально відповідальна особа) лікувального закладу, науково-дослідної установи чи лабораторії, працівник підприємства, яке вирощує наркотиковмісні рослини або виготовляє наркотичні засоби, психотропні речовини чи прекурсори (зокрема, начальник зміни, технолог, завідувач складу, керівник фармацевтичного підприємства). Суб'єктом цього

злочину можуть бути і працівники правоохоронних органів, експерти (спеціалісти).

Нормативно-правові акти, що регулюють діяльність у сфері обігу підконтрольних засобів і речовин, певною мірою конкретизують потенційних порушників встановлених правил зазначеного обігу. Наприклад:

“3. Відповідальність за неналежне виконання вимог цього Порядку несе керівник суб'єкта господарювання” [3];

“8. Керівник закладу охорони здоров'я або суб'єкта господарювання несе персональну відповідальність за забезпечення схоронності вантажу та конфіденційності інформації про перевезення” [4];

“1.2. Відповідальність за дотримання на підприємствах і організаціях порядку обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів несуть керівники підприємств та організацій, що займаються діяльністю, пов'язаною з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів ...

1.5. Усі відповідальні та матеріально відповідальні особи з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів визначаються керівником підприємства (організації)” [5];

“17. Особа, відповідальна за ведення обліку і зберігання навчальних зразків у структурному підрозділі, відпускає зазначені зразки інспекторам-кінологам та керівникам занять з дресирування службових собак відповідно до затвердженого в установленому порядку плану такої підготовки. Після закінчення занять навчальні зразки підлягають поверненню зазначеній особі” [6];

“4. Керівник органу МВС, СБУ і Держмитслужби призначає особу, на яку покладається відповідальність за зберігання та ведення обліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – відповідальна особа)” [7];

У кожному кримінальному провадженні, порушеному за ст. 320 КК України, на досудовому слідстві і в суді необхідно встановлювати, яким саме нормативно-правовим актом передбачений обов'язок особи дотримуватись спеціальних правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. У процесуальних документах мають бути зазначені назва, дата і пункт відповідних правил, якими передбачено такий обов'язок особи.

Серед нормативно-правових актів, що акцентують на зазначеному обов'язку відповідальної особи, – і закони, і положення, і інструкції, і порядки. Вони забезпечують загальний рівень регулювання відповідних відносин, на чому наголошує, зокрема, Пленум Верховного Суду України [8]. Окрім цього, регулювання певної діяльності у сфері обігу наркотичних засобів має здійснюватися (конкретизуватися) на рівні певного підприємства, організації чи установи – наказами, посадовими інструкціями, положеннями. Це підкреслюється у багатьох нормативно-правових актах. Для прикладу:

“1.4. На основі вимог цієї Інструкції, діючих регламентів виробництва підприємствами та організаціями, які здійснюють придбання сировини, що містить наркотичні і психотропні речовини, прекурсорів, виробництво, реалізацію, облік і транспортування наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, повинні бути розроблені інструкції з технології виробництва, порядку обліку при прийманні, відпуску, зберіганні, охорони праці, пожежної безпеки, охорони, виробничої санітарії і транспортування для кожного конкретного транспортного засобу” [5];

“1.12. Матеріально відповідальні особи та особи, які за посадовими інструкціями отримують доступ до обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, визначаються наказом керівника закладу охорони

здоров'я. З цим наказом вказані особи повинні бути ознайомлені під особистий підпис.

1.13. У посадових інструкціях для працівників, діяльність яких пов'язана з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, затверджених керівником закладу охорони здоров'я, повинна бути визначена функціональна структура діяльності посадової особи, її права, посадові обов'язки та завдання" [9];

"4. Для забезпечення зберігання, перевезення, придбання, використання, знищення та відпуску в закладах охорони здоров'я препаратів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів керівником закладу охорони здоров'я призначаються відповідальні особи з числа працівників такого закладу, на яких покладаються функції з виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, приймання, реалізації (відпуску), використання, ведення обліку, знищення, а також з доставки препаратів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів хворому, якому медична допомога надається у стаціонарних умовах (далі – відповідальна особа).

5. Перелік відповідальних осіб, які допущені до роботи з препаратами наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у закладі охорони здоров'я, їх посадові обов'язки, порядок передачі ключів від сейфів, металевих шаф і приміщень, в яких зберігаються препарати наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та пристроїв для пломбування затверджуються керівником закладу, про що зазначені особи ознайомлюються під особистий підпис. Посадові інструкції відповідальних осіб складаються відповідно до цього Порядку" [10].

У нормативно-правових актах не завжди чітко сформульовані положення щодо осіб, відповідальних за додержання встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів. Нерідко коло таких осіб доводиться з'ясовувати шляхом тлумачення. І складність при цьому виникає, зокрема, через невідповідність відображених в актах можливих порушень вичерпному переліку діянь, передбачених ч. 1 ст. 320 КК України. Наприклад, "21. Керівники закладів та установ ветеринарної медицини і ветеринарних аптек зобов'язані:

забезпечити конфіденційність інформації про проведення операцій, пов'язаних з реалізацією (відпуском), придбанням, перевезенням, прийманням, зберіганням препаратів та прекурсорів;

ознайомити матеріально відповідальних осіб з наказом про їх призначення, зокрема, тимчасово, на роботу, пов'язану з реалізацією (відпуском), придбанням, перевезенням, прийманням, зберіганням, застосуванням і веденням обліку препаратів та прекурсорів" [11].

Міжгалузеве сприйняття наведених положень нормативно-правових актів зумовлює появу певних запитань: чи охоплюються поняттям "використання наркотичних засобів ..." (ч. 1 ст. 320 КК України) такі дії, як "забезпечення конфіденційної інформації ..." та "ознайомлення матеріально відповідальної особи з наказом ..." і, відповідно, – чи може керівник закладу (установи) ветеринарної медицини, у разі "незабезпечення конфіденційності інформації ..." або "неознайомлення матеріально відповідальної особи з наказом ...", бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 320 КК України?

Беручи до уваги назву нормативно-правового акта (Порядок використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у ветеринарній медицині), маємо відповісти "так". Але це суперечитиме легальному визначенню поняття "використання ..." [12], і тому стосовно актуалізованої ситуації необхідно зробити висновок про те, що зазначені порушення не караються за ст. 320 КК

України, автоматично втрачається необхідність і з'ясування питання щодо суб'єкта злочину. Втім, це не усуває актуальності перегляду законодавцем дефініції поняття "використання...".

Заслугує бути акцентованим і таке запитання: чи мають нести кримінальну відповідальність за ст. 320 КК України (тобто чи визнаватимуться суб'єктом цього злочину), поряд з безпосередніми порушниками встановлених правил обігу наркотичних засобів, керівники юридичних осіб, діяльність яких пов'язана з таким обігом? З наведених вище положень нормативно-правових актів відповідь нібито має бути позитивною. Але відповідальність керівників, про яку йдеться в цих актах, може бути і дисциплінарною. Окрім того, слід пам'ятати і про необхідність встановлення причинного зв'язку (у межах кваліфікованого складу злочину) між діянням керівника відповідної юридичної особи і настанням наслідків, передбачених законом.

Отже, правова невизначеність, що постає у розглянутих ситуаціях, поза сумнівом, потребує усунення шляхом конкретизації відповідних положень нормативно-правових актів.

Доречно зазначити, що за ознаками, зокрема, спеціального суб'єкта злочину, на відміну від загальних ознак суб'єкта складу злочину, припустимим є розмежування складів злочинів у ситуаціях конкуренції загальної і спеціальної норми (про це досить ґрунтовно викладено у фундаментальній праці Л.П. Брич) [13, с. 502–520]. У нашому випадку – це злочин, передбачений ст. 320 КК України (наприклад, у частині порушення встановлених правил посіву або вирощування снотворного маку чи конопель), і злочин, передбачений ст. 310 КК України (посів або вирощування снотворного маку чи конопель).

Дослідження постаті винуватого у вчиненні злочину, передбаченого ст. 320 КК України, не варто обмежувати самим лише пізнанням суб'єкта злочину. Заслугує на особливу увагу також особа відповідного злочинця (це має важливе значення для призначення покарання [14, с. 219–241], звільнення від покарання та його відбування [15; 16], встановлення кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють такі злочини, і для запобігання останнім [17]). В юридичній літературі справедливо наголошується на тому, що особа порушника встановлених правил обігу наркотичних засобів і психотропних речовин порівняно з особою учасника незаконного обігу таких засобів і речовин має певні особливості [18, с. 10]. Вони (ці особливості) стосуються, зокрема, різного ступеня суспільної небезпеки особи винуватого.

Також, залежно від ставлення до службових обов'язків, пропонують вирізняти три психологічних типи суб'єктів досліджуваного злочину. Перший тип злочинця характеризується наявністю, з одного боку, соціально-корисної установки, коли суб'єктивно на перший план висуваються дійсно інтереси справи, а з іншої – об'єктивно такі діяння вчиняються за недостатнього врахування конкретної обстановки, невиправданого ризику, у разі недотримання норм права. Антисоціальна спрямованість другого типу злочинця проявляється кар'єризмом (базується на кар'єристських спонуканнях) і характеризується наявністю установки не на врахуванні дійсних інтересів справи, а на тому, щоб створити видимість роботи і утриматись на займаній посаді, а нерідко і просунутись вище службовою драбиною. Останній – третій тип злочинців, має установку здобувати від займаної посади інші особисті вигоди.

Перші два психологічні типи у своїй більшості належать до "необережних" злочинців; третій тип головним чином порушує правила умисно.

Типовий порушник правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів характеризується такими ознаками: чоловік або жінка у віці від 46 до 55 років (або від 56 до 65 років), вища (середня спеціальна) освіта, стаж роботи понад 5 років, заміжня (жонатий), є діти, раніше не судимі [18, с. 22]. Наведене означає, що загалом суб'єкт досліджуваного злочину – зріла людина, за плечима якої значний життєвий досвід, це носій давно сформованого уявлення про добро і зло; її вирізняє наявність необхідних рис управлінського характеру, а також достатнього обсягу професійних навичок; саме такі правопорушники кількісно домінують серед інших суб'єктів аналізованого злочину, тобто належать до третього типу злочинців. Зазначена обставина має бути врахована правоохоронними органами у процесі профілактики “наркотичних” правопорушень.

Розмірковуючи про спеціальний суб'єкт досліджуваного злочину, слід мати на увазі, що ступінь суспільної небезпеки цього діяння не в останню чергу залежить від виду професійної діяльності винуватого. Спеціалісти обґрунтовано підкреслюють, що злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які вчиняються медичними працівниками (зокрема, порушення встановлених правил такого обігу, незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів і психотропних речовин) завжди викликають значний резонанс і створюють певну соціальну напругу в суспільстві [19, с. 68]. Поза сумнівом, ще більш негативна реакція спостерігається у разі вчинення “наркотичних” злочинів працівниками правоохоронних органів. Особливе занепокоєння викликає і та обставина, що напрям протидії незаконному обігу наркотичних засобів не позбавлений корупції. Причому, за даними російського джерела, значна частина опитаних експертів (38 %) – працівників правоохоронних органів вважають найбільш враженими корупцією не низовий рівень боротьби з наркозлочинністю (тобто оперативних працівників і слідчих), а керівництво правоохоронними органами – від начальників відділів і підрозділів до рівня суб'єктів Федерації. Втім, як зазначено, результати вивчення судової практики про такі факти не свідчать [20, с. 18]. Останнє застереження, на нашу думку, може свідчити зовсім про інше – наявність аналогічних корупційних відносин у цій сфері так званого правосуддя.

Очевидно, українська реальність у порушеному питанні мало чим відрізняється. Невипадково Стратегією державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р. серед завдань досягнення її мети передбачено “удосконалення заходів протидії незаконному обігу наркотиків і пов'язаних з ним корупції”. Окрім того, у розділі зазначеної Стратегії “Боротьба з незаконним обігом наркотиків” акцентовано на такому: “Ефективність правоохоронної діяльності у цій сфері повинна підвищитись насамперед за рахунок піднесення рівня виявлення контрабанди наркотиків, викриття системних зв'язків наркобізнесу, припинення корупційних схем, пов'язаних з наркозлочинністю” [21].

3. Суб'єктивна сторона складу злочину, на думку В.О. Навроцького, – це юридична характеристика всіх злочинів певного виду; її утворюють ознаки суб'єктивної сторони, яким кримінальний закон надає кримінально-правове значення [22, с. 266]. Такими ознаками є: вина особи, яка вчиняє злочин; мета, яку переслідував злочинець, вчиняючи злочин; мотив, яким він при цьому керувався; емоційний стан, у якому перебувала особа під час вчинення злочину. Поняття вини законодавчо визначено у ст. 23 КК України; цей Кодекс також містить визначення понять умислу, необережності (форм вини) і водночас – їх видів (ст.ст. 24, 25). Сутність решти ознак визначає кримінально-правова доктрина.

Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів може бути вчинено як умисно, так і з необережності [8]. За даними іноземного дослідження, такі діяння у 90% випадків вчиняються з необережності [18, с. 21].

Кваліфікований склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 320 КК України (якщо відповідні діяння спричинили нестачу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах, або призвели до викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем), характеризується змішаною формою вини. Тобто суб'єкт злочину з умислом вчиняє діяння, передбачене ч. 1 ст. 320 КК України, і водночас з необережністю ставиться до його наслідків, зазначених у частині другій цієї статті. У разі вчинення злочину через необережність вести мову про змішану форму вини немає підстав.

В аспекті пізнання ознак умислу важливим є питання (особливу актуальність воно має у разі застосування бланкетних норм) щодо обізнаності суб'єктом злочину кримінальної протиправності свого діяння. Науковці і практики неоднозначно ставляться до цього питання. Одні спеціалісти не вважають таку обізнаність обов'язковою передумовою усвідомлення суспільно небезпечного характеру посягання [23, с. 186; 24]; інші – дотримуються протилежної позиції: про усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння може йтися лише за умови розуміння особою того, що вчинюване нею діяння передбачено КК України, тобто є кримінально протиправним [25].

Ми дотримуємося першої позиції. На прикладі застосування аналізованої бланкетності кримінально-правових норм недопустимо стверджувати, що особи, на яких покладається обов'язок додержувати встановлених правил обігу наркотичних засобів, водночас мають право не знати такі правила і відповідно до цього робити висновок про неусвідомлення ними кримінальної протиправності своїх певних діянь. Аналогічно не сприймаються, наприклад, доводи про можливе незнання бухгалтерами певних нормативно-правових актів (що буцімто виключає наявність умислу), оскільки повна обізнаність з податковим законодавством таких спеціалістів – обов'язкова вимога згідно з їх спеціальністю і посадовою інструкцією.

Зрештою, за умови сприйняття позиції наших опонентів, постає низка запитань: чи будь-які суб'єкти злочину мають усвідомлювати кримінальну протиправність своїх діянь, а чи, можливо, існуватиме при цьому якийсь виняток?; якщо допускається певний виняток, то який “справедливий” критерій (і чому саме він?) слід застосовувати у подібних ситуаціях? чи буде взагалі реальним притягнути бодай когось до кримінальної відповідальності із кола тих, на кого пропонується поширити своєрідну підставу непритягнення до такої відповідальності – презумпцію незнання законів?; як усе це буде узгоджено з презумпцією знання закону?

Звісно, можливі ситуації, за яких особа з об'єктивних причин насправді не була здатна, зокрема, своєчасно одержати необхідну інформацію стосовно новел нормативно-правових актів, що слугують застосуванню бланкетних кримінально-правових норм. Наприклад, в умовах сучасних подій на сході нашої країни. Якщо при цьому залишатися категоричним і наполягати на презумпції знання закону, не завжди будемо спроможними уникнути об'єктивного ставлення в вину. Отже, питання про необов'язковість усвідомлення кримінальної протиправності неприпустимо сприймати абсолютно, доводити постулат до

абсурду. Загалом йдеться про суперечність, яких достатньо у кримінальному праві.

4. Висновки.

4.1. Порівнюючи окремі положення нормативно-правових актів, що регулюють обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, з бланкетною диспозицією норми, передбаченої ч. 1 ст. 320 КК України, слід констатувати у цій ситуації наявність правової невизначеності. Остання зумовлює певні складнощі у процесі встановлення суб'єкта аналізованого складу злочину. Виявлену ваду необхідно усунути шляхом конкретизації відповідних положень законодавства.

4.2. Ми переконані в тому, що дослідження проблеми суб'єкта злочину має бути всеохоплюючим – здійснюватися на комплексному рівні. Цей пізнавальний процес буде ефективним (матиме “на виході” ґрунтовні пропозиції законодавчого і прикладного характеру, реальний приріст наукових знань) за умови використання здобутків не лише кримінально-правової доктрини, а й результатів вивчення зазначеної проблеми кримінологами, криміналістами, процесуалістами. Тобто йдеться про наявні міжгалузеві зв'язки у правознавстві та необхідність врахування науковцями і практиками досягнень спеціалістів у різних галузях юридичної науки, а також соціологів.

Наприклад, в юридичних джерелах слушно підкреслюється, що до елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з обігом наркотичних засобів і психотропних речовин у сфері охорони здоров'я, віднесені, зокрема, криміналістично значущі особливості суб'єктів таких діянь [26, с. 9]. Аналогічну цінність в аспекті зазначеного вище має кримінологічна характеристика особи злочинця, параметри якої враховуються при призначенні покарання, у процесі його відбування та звільнення від покарання, а також результати соціологічних досліджень.

4.3. Наше ставлення щодо наукової позиції небагатьох науковців про обов'язковість усвідомлення суб'єктом злочину кримінальної протиправності своїх діянь – вкрай негативне. Зроблений висновок ґрунтується, зокрема, на приписах ч. 2 ст. 68 Основного Закону України “Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності”, а також на здоровому глузді. При цьому, звісно, ми не заперечуємо можливість виникнення обставин (наприклад, теперішні події на сході країни), за яких особа реально не здатна була своєчасно дізнатися про внесення окремих змін до законодавства і, відповідно, – усвідомлювати кримінальну протиправність своїх діянь. Але така ситуація, на нашу думку, має бути винятком і може стосуватися лише певних коректив (чи появи нових) нормативно-правових актів, що слугують застосуванню бланкетних кримінально-правових норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Див. ґрунтовне дослідження цих проблем : *Бурдін В. М.* Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження) / В. М. Бурдін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 780 с.
2. *Устищенко В. В.* Специальный субъект преступления (понятие и виды) : учеб. пособие / В. В. Устищенко. – Х., 1986. – С. 24–56.
3. Порядок провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та контролю за їх обігом. Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 589 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : // zakon4.rada.gov.ua/laws/show/589-2009-п](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/589-2009-п).
4. Порядок перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на території України та оформлення необхідних документів. Затверджений постановою КМ № 366 від 17 квітня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // zakon4.rada.gov.ua/laws/show/366-2008-п](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/366-2008-п).

5. Інструкція про порядок придбання сировини, що містить наркотичні і психотропні речовини, прекурсорів, виробництва наркотичних і психотропних засобів, здійснення їх обліку, зберігання, перевезення, пересилання і збуту : затверджена наказом Державного комітету медичної та мікробіологічної промисловості України № 41 від 2.04.1999 (zareestrovana в Міністерстві юстиції України 3 червня 1999 р. № 344/3637) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0344-99>.

6. Порядок використання наркотичних засобів і психотропних речовин під час дресирування службових собак для розшуку таких засобів і речовин : затверджений постановою КМ від 29 липня 2009 р. № 831.

7. Порядок зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу : затверджений постановою КМ від 7 травня 2008 р. № 422.

8. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: Постанова від 26 квітня 2002 р. № 4 п. 19 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 16) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.

9. Порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у закладах охорони здоров'я України : Затверджений наказом МОЗ від 21 січня 2010 р. № 11.

10. Порядок придбання, перевезення, зберігання, відпуску, використання та знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у закладах охорони здоров'я : Затверджений постановою КМ від 13 травня 2013 р. № 333.

11. Порядок використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у ветеринарній медицині : Затверджений постановою від 9 квітня 2008 р. КМ № 334.

12. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України у редакції від 22 грудня 2006 р. (з подальшими змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/60/95-вр>.

13. *Брич Л.П.* Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л.П. Брич. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 712 с.

14. *Музика А.А.* Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення : монографія / А.А. Музика, О.П. Горох. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2012. – 404 с.

15. *Письменський Є.О.* Звільнення від покарання та його відбування : проблеми кримінального законодавства та практики його застосування : монографія / Є.О. Письменський ; передм. д-ра. юрид. наук, доц. М.І. Хавронюка ; [наук. ред. д-ра. юрид. наук, проф. О.О. Дудоров]. – Луганськ : ТОВ "Віртуальна реальність", 2011. – 387 с.

16. Див., зокрема : *Горох О.П.* Про формування засад кримінально-правової політики у сфері звільнення від покарання / О. П. Горох // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення кримінального законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовтня 2012 р. / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 263–266;

17. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А.П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2007–2008. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.

18. *Иванцова Н.В.* Уголовно-правовая и криминологическая характеристика преступлений, совершаемых лицами, ответственными за соблюдение специальных правил в сфере оборота наркотических средств и психотропных веществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.В. Иванцова; Санкт-Петербургский университет. – СПб., 2001. – 24 с.

19. *Скрипченко Л.Г.* Меры уголовной ответственности за преступления в сфере легального оборота наркотических средств и психотропных веществ / Л.Г. Скрипченко, И.А. Каминская, И.Н. Тюренков // Вестник Росздравнадзора. – 2012. – № 1. – С. 63–68.

20. *Павловская Н.В.* Коррупция в сфере противодействия незаконному обороту наркотиков: криминологические и уголовно-правовые аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н.В. Павловская – М., 2013. – 28 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.agprf.org%2Faspirant%2F2013%2Fpavlovskaya.rtf&ei=vPOOU5yUOsWoyQPoI4C4Dw&usq=AFQjCNHj8XsGVVhu4eIGQrpa2foclyNwbw&bvm=bv.68235269,d.bGQ>.

21. Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р // Офіційний вісник України. – 2013. – № 76. – Ст. 2829, код акта 69020/2013. – С. 270.

22. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В.О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.

23. *Вереша Р. В.* Проблеми вини в теорії кримінального права : навч. посіб. / Р.В. Вереша. – К. : Атіка, 2005. – 464 с.

24. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і факультів / за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. – 2-ге вид. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – С. 172.

25. *Дудоров О.* Про інтелектуальну ознаку умислу податкового злочинця / О. Дудоров // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – Вип. 1 (121). – С. 113.

26. *Егизарян А.А.* Особенности расследования преступлений, связанных с оборотом наркотических средств и психотропных веществ в сфере здравоохранения : автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А. А. Егизарян. – Ростов-на-Дону, 2011. – 30 с.

Отримано 10.03.2014